IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 MAY 2026

SHOISLOM SHOMUHAMMEDOV TADQIQOTLARIDA ERON ZAMONAVIY NASRI VA BADIIY TASVIR VOSITALARIDA TARJIMA MUAMMOSI

Murotova Hulkar

TDSHU magistranti,

Tel: +998 93 602 43 21; e-mail: hulkaroymurodova1@gmail.com

doi.org/10.5281/zenodo.20459621

Annotatsiya. Ushbu maqolada professor Shoislom Shomuhammedovning XX asr Eron zamonaviy realizm maktabi va nasriy asarlar tahliliga bag‘ishlangan ilmiy qarashlari tadqiq etiladi. Olimning zamonaviy Eron yozuvchilari ijodida inson ruhiyati, portret va peyzaj kabi badiiy tasvir vositalarining o‘zbek tilidagi tarjimalarida aks etishi borasidagi nazariy xulosalari lingvopoetik prizmadan tahlil qilingan. Maqolada realizm estetikasi va prozaik matnlarni milliy tillarga konvertatsiya qilish qonuniyatlari Sh.Shomuhammedov konsepsiyalari asosida ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: zamonaviy nasr, realizm, badiiy tasvir, portret tarjimasi, peyzaj, lisoniy transformatsiya, Bozorg Alavi, Sodiq Hidoyat, estetik muqobillik.

O‘zbek sharqshunoslik va tarjimashunoslik fanida uzoq yillar davomida fors-tojik adabiyotining faqatgina mumtoz she’riyat namunalari tadqiqiga ustuvorlik berib kelindi. Biroq, XX asrda Eronda yuzaga kelgan yangi tipdagi nasriy janrlar – realistik hikoya va romanlarning tabiati, ularning o‘zbek adabiy muhiti bilan tipologik aloqalarini ilmiy va tizimli o‘rganish muammosi hamisha dolzarb bo‘lib kelgan.

Ushbu yo‘nalishda fundamental poydevor yaratgan yirik olim professor Shoislom Shomuhammedovdir. Olim o‘zining ilmiy tadqiqotlarida faqat Sharq poetikasi bilan cheklanib qolmay, Eron zamonaviy progressiv nasrining shakllanish qonuniyatlari, undagi psixologizm va realistik tasvir vositalarining badiiy tarjimadagi o‘zgarishlarini tahlil etish mezonlarini belgilab berdi [1, B. 88]. Ushbu maktab prinsiplarini zamonaviy lisoniy tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan qayta baholash, xususan, prozaik matnlardagi tasviriy qatlamlarni (portret va peyzaj) tarjimada qayta yaratish qonuniyatlarini o‘rganish maqolaning dolzarbligini belgilaydi.

Shoislom Shomuhammedov o‘zbek sharqshunosligida birinchilardan bo‘lib Eron nasridagi “yangi to‘lqin” va realizm estetikasini tadqiq etishga kirishdi. Olim XX asr Eron ijtimoiy-siyosiy muhitida yuzaga kelgan prozaik asarlar, xususan, Sodiq Hidoyat, Bozorg Alavi va Sodiq Cho‘bak ijodidagi badiiy dunyoni tahlil qildi.

Sh.Shomuhammedov o‘zining ilmiy maktabida prozaik matnlarni tarjima qilishda shunchaki voqealar syujetini ko‘chirish emas, balki muallif uslubidagi individual tasavvur olamini saqlash tamoyilini ilgari surdi [2, B. 104]. Olim zamonaviy Eron yozuvchilarining G‘arb realistik romanchiligi an’analarini o‘zlashtirgan holda, lisoniy darajada yangicha stilistik vositalardan foydalanganini ilmiy jihatdan isbotlab berdi.

Badiiy proza matnining eng murakkab va mikrostrukturaviy qismlari bu insonning tashqi qiyofasini ochib beruvchi portret hamda makon va muhit mohiyatini ko‘rsatuvchi peyzaj tasvirlaridir. Sh.Shomuhammedov tarjimashunoslikda ushbu ikki komponentning estetik yukini saqlash bo‘yicha muhim nazariy qarashlarni o‘rtaga tashlagan:

1. **Portret tarjimasida lisoniy-psixologik muqobillik:** Olim prozaik asarlar tarjimasida portret elementlarini (ko‘z, qarash, imo-ishoralar lisoniy ifodasi) mexanik ravishda o‘girishga qarshi chiqqan. Fors tilidagi milliy-madaniy bo‘yoqqa ega bo‘lgan tasviriy iboralar (masalan,

kishining ichki kechinmalarini ko‘rsatuvchi fiziologik va vizual portret belgilari) o‘zbek tilining milliy frazeologik fondi va semantik imkoniyatlari darajasida “kontekstual ekvivalentlar” orqali berilishi shartligini ko‘rsatgan [1, B. 142].

2. **Peyzaj tarjimasida funksional-estetik tamoyil:** Shomuhammedov tahlillarida realistik nasrdagi tabiat manzaralari shunchaki fon emas, balki qahramon ruhiyatining davomi sifatida baholanadi. Ayniqsa, Bozorg Alavi kabi yozuvchilar psixologik realizmida deterministik xarakterga ega bo‘lgan landshaftlarni o‘zbek tiliga o‘girishda, lisoniy birliklarning (“zulmat”, “g‘ubor”, “tuman” kabi forscha lisoniy ekvivalentlarning) ramziy-estetik funksiyasini saqlab qolish muammosini tahlil etgan [3, B. 61].

Sh.Shomuhammedovning Eron zamonaviy prozasini o‘rganish va tarjima qilishga doir ilmiy izlanishlari milliy tarjimashunosligimizda yangi tadqiqot ufqlarini ochdi. Olim klassik she’riyatdan farqli o‘laroq, zamonaviy nasriy matnlarda gap bo‘laklarining sintaktik joylashuvi, Eron realizmiga xos qisqa va keskin lisoniy iboralar tizimini o‘zbekcha matnda qayta qurish qonuniyatlarini aniqladi. Shoislom Shomuhammedov an’analari bugungi kunda Eron nasriy asarlarining o‘zbekcha tarjimalarida lisoniy va madaniy muvofiqlik, xususan, qahramonning lisoniy portretini yaratish (nutqiy xarakteristika) va makon dinamikasini aks ettirish borasidagi ilmiy ishlarga metodologik asos bo‘lmoqda [4, B. 190].

Xulosa qilib aytganda, professor Shoislom Shomuhammedov o‘zbek sharqshunosligida nafaqat klassik meros bilimdoni, balki Eron zamonaviy realizmi va badiiy nasri poetikasining ham ilk yirik tadqiqotchisidir. Olimning prozaik asarlar tahliliga oid xulosalari shuni ko‘rsatadiki, badiiy proza tarjimasida portret va peyzaj elementlari shunchaki deskriptiv (tasviriy) birliklar emas, balki qahramon sotsial va psixologik tabiatini ochuvchi konseptual darajalar hisoblanadi. Forsiy zamonaviy nasriy matnlarni o‘zbek tiliga o‘girishda lisoniy transformatsiyalar muallifning individual uslubi va realistik prinsiplariga xizmat qilishi shart. Ushbu ilmiy prinsiplarni bugungi kun kontekstida, ayniqsa, XX asr Eron realistik romanlarida (masalan, Bozorg Alavi asarlari) portret va landshaft estetikasi tarjimasini monografik planda chuqurroq tadqiq etish milliy qiyosiy tilshunoslik va tarjimashunoslik fanini yangi ilmiy xulosalar bilan boyitadi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. Shomuhammedov Sh. Eron progressiv adabiyoti tarixi uchun materiallar. – Toshkent: O‘rta va oliy maktab davlat nashriyoti, 1959. – 195 b.

2. Shomuhammedov Sh. Daqiqliklar sarchashmasi. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1986. – 180 b.

3. Salomov G‘. Tarjima nazariyasi va adabiy aloqalar (Badiiy proza tarjimasi muammolari). – Toshkent: Fan, 1981. – 215 b.

4. Sharipov J. O‘zbekistonda tarjima tarixi masalalari. – Toshkent: Fan, 1965. – 310 b.